

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

JUNI
1953

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

26e JAARGANG
Nº 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

EXCURSIE NAAR AMERONGEN.

Niet op 13 maar op Zaterdag 20 Juni.

De in het vorig nummer aangekondigde excursie naar Amerongen zal niet plaats hebben op 13 maar op 20 Juni. Op de eerstgenoemde datum organiseert het „Utrechts Monumentenfonds” namelijk een excursie naar Vianen en aangezien verschillende leden van „Oud-Utrecht” die tocht zullen meemaken, meende het bestuur de excursie naar Amerongen een week te moeten verschuiven.

De excursie verloopt als volgt. De deelnemers verzamelen zich op het Janskerkhof, waar om kwart voor twee (13.45) in gereserveerde autobussen wordt gestart.

In Amerongen zal het gezelschap in twee groepen worden verdeeld. Terwijl de ene groep het kasteel bezoekt, zal de andere groep de kerk bezichtigen en omgekeerd.

Na afloop gaat het gezelschap thee drinken in uitspanning „De Amerongse Berg”. De terugrit wordt aanvaard op zulk een tijdstip, dat men om zes uur weer te Utrecht is.

De deelnemersprijs bedraagt f 1.75 per persoon; vóór hen die op eigen gelegenheid gaan f 0.50. Deelnemerskaarten kunnen afgehaald worden bij het agentschap van de Ned. Handelmaatschappij, Janskerkhof te Utrecht, tot uiterlijk 17 Juni. Wie niet in de gelegenheid is de kaarten af te halen, kan het verschuldigde bedrag overmaken op girorekening 11623 van de Handelmaatschappij voornoemd.

Gegevens over het kasteel Amerongen vindt men in het Maandblad van November 1952 (artikel Aleid W. v. d. Bunt, die er ook in „Historia”, jaargangen 1949 en 1950 over schreef), over de kerk in het Maandblad van Februari 1953 (onder Kleine Mededelingen).

Namens het bestuur:

Ir J. D. M. BARDET, voorzitter,

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, secretaris.

HERINNERINGEN VAN CORNELIS WINKLER 1855—1941.

Onder dezen titel gaf Mevrouw E. Winkler-Junius de herinneringen in het licht, welke haar overleden echtgenoot tusschen zijn 70e en 80e jaar had neergeschreven. In de Verantwoording, die aan dit boek voorafgaat, zegt deze dit werk te hebben verricht, omdat naar zijn meening „zoowel de psycholoog als de historisch-schrijver altijd wel iets van belang zal vinden in een persoonlijke levensbeschrijving van iemand, die meent levenswaardige dingen beleefd te hebben en die beproeft eerlijk te vertellen wat er in zijn leven is gebeurd”.

Prof. C. U. Ariëns Kappers noemt in zijn inleidend woord het een voorrecht „in dit boek iets te vernemen van de wordingsgeschiedenis en ontwikkeling van een vak der geneeskunde dat vóór het optreden van Winkler zoo stiefmoederlijk behandeld is aan onze Universiteiten”.

Voor de lezers van dit Maandblad is het misschien wel aardig uit deze bron iets te hooren over vroegere toestanden en over het leven van Prof. Winkler en zijn tijdgenooten te Utrecht.

De schr. werd 25 Februari 1855 geboren te Vianen, waar zijn vader geneesheer was en het honorarium van vele visites destijds slechts 25 cent bedroeg. Ook zijn grootvader en overgrootvader zijn geneesheeren geweest, evenals twee ooms van vaderszijde. Terecht kon Prof. Winkler dus zeggen dat „genezen hem in het bloed zat”.

Te Vianen heeft hij de lagere school bezocht, waar de lesuren vele waren: van 9—12, van 2—4 en bovendien van 5—7. Bij de laatste twee uren, de zoogenaamde avondschool, berustte de leiding bij een kweekeling, die de vrijheid had onder de leerlingen er een ter assistentie uit te zoeken. Dit lot werd een tijdlang beschoren aan den jongen Cornelis, die aldus zijn eerste opleiding kreeg in het lesgeven.

Tien jaar oud werd hij externe leerling op de kostschool, welke de Heer Landolt, een Zwitser, toen te Vianen vestigde. Deze was een goed paedagoog met moderne denkbeelden. Op het groote schoolterrein deed hij de jongens sport beoefenen, ook moesten ze onder zijn leiding leeren zwemmen. Het begin van dit onderrecht was, dat men, of men zwemmen kon of niet, pardoes in de Lek werd gegooid. Bovendien werd een kostschoolleger gevormd met een commandant en vier officieren, waarin iedere leerling automatisch werd opgenomen; als de jongens in hun witte broek en rood hemd door de omgeving marcheerden, waren zij uitermate trotsch. Bij de opvoering van eenvoudige tooneelspelen en zelfs van operettes in vreemde talen waren de leerlingen, ver over de honderd in aantal, allen bijeen.

De lessen werden gedeeltelijk in het Fransch, gedeeltelijk in het Duitsch, gegeven, daar uit Zwitserland een paar onderwijzers waren meegebracht, die alleen deze talen spraken.

In 1868 keerde Landolt naar Zwitserland terug. Bij zijn opvolger verdwenen de beoefening van sport en spel.

Niet lang hierna heeft de jonge Winkler de school bezocht: hij besloot zelf te gaan werken voor het toelatingsexamen van de vierde klasse H.B.S. te Amsterdam, waarvoor hij in 1871 slaagde. Hier bleek hij niet achter te zijn bij de andere jongens en hij trof onder de leeraren voortreffelijke krachten. Hij genoot van de onvergelykelijke lessen in Nederlandsch en geschiedenis van Dr W. Doorenbos, die ook Jacques Perk, Frank van der Goes, Willem Kloos en Albert Verweij tot leerlingen heeft gehad en door zijn bezielend onderwijs grooten invloed heeft uitgeoefend op de stichting van de Nieuwe Gids door de laatste drie. Het meest voelde Cornelis Winkler zich echter aangetrokken tot den jongen docent in de plantkunde, den Leidschen doctorandus Hugo de Vries.

In plaats van eindexamen H.B.S. deed hij in 1873 te Utrecht toelatingsexamen voor de universiteit. Zijn vader had hem hiertoe in Latijn en Grieksch onderwezen.

Toen hij den laatsten middag van dit examen in afwachting van den uitslag door de Kloostergang heen en weer liep, ontmoette hij daar den donker uitzienenden jongen man, die tijdens het examen een plaats naast hem had. Deze zwaaide met een papier en riep: „Ik ben er door”. De ander vroeg: „Weet je ook iets van mij?” Het antwoord was teekenend: „Nee, en het kan mij niet schelen ook”. Deze jonge man was Steven Birnie, die spoedig daarop een zijner beste vrienden aan de universiteit werd en dit levenslang zou blijven.

In September 1873 werd Cornelis Winkler ingeschreven in het Album Studiosorum te Utrecht. Gedurende zijn geheelen studententijd woonde hij daar in de Zadelstraat, hoek Donkerstraat, bij den kruidenier Hackfoort, een voortreffelijk gezin.

Hij werd lid van verschillende studentengezelschappen: *ΠΥΤΧ* *ΝΟΥΤΧ* (alles moet overwogen worden), *Natura dux nobis et auspex* (de natuur is onze leidsvrouw en raadgeefster), Bellamy, *Hollandia meridionalis* (Zuid-Holland), wier grooten invloed op zijn vorming hij later dankbaar erkende. Met andere medische studenten at hij aan een gemeenschappelijke tafel bij den kok Aertsen in de Korte Jansstraat, terwijl men 's avonds laat samenkam op de studentensocieteit P.H.R.M. (*Placet hic requiescere musis*: hier willen de muzen gaarne gaan rusten), gevestigd op het Munsterkerkhof, zooals destijds het gedeelte van het Domplein tusschen Domtoren en Wed heette.

Het aantal studenten in de geneeskunde bedroeg toen maar

ten. De meesten waren lid van *Natura dux nobis et auspex*, waar ook de hoogleeraren kwamen, wat beider vriendschappelijken omgang in de hand werkte.

De jonge Winkler had het voorrecht in zijn studietijd onderwijs te ontvangen van twee historische figuren: Prof. F. C. Donders en Prof. Th. W. Engelmann. Voor Donders, die elk onderwerp uit de physiologie op buitengewoon heldere wijze en in volmaakt stylistischen vorm behandelde, had hij de grootste bewondering. Doch van grooter invloed op zijn vorming was Engelmann, de werker in een laboratorium, die de kunst verstond met de eenvoudigste middelen te woekeren en de belangrijkste ontdekkingen te doen. Daar het aantal colleges per week slechts twaalf bedroeg, had men voor laboratoriumwerk alle gelegenheid. Bij Prof. Engelmann en diens vrouw, Emma Engelmann-Brandes, kwamen Winkler en Birnie, beiden groote muziekliefhebbers, meermalen aan huis, destijds centrum van het Utrechtsche muzikleven, waar zij zelfs Brahms mochten ontmoeten.

Op 5 April 1879 promoveerde Winkler op tuberculose; psychiatrie en neurologie, die later zijn studieterrein zouden vormen, werden toen nog niet onderwezen.

Daar hij met het afleggen van het artsexamen tot na de groote vacantie moest wachten, heeft hij dien tusschentijd gebruikt om in de onmiddellijke omgeving van zijn woning practijk uit te oefenen.

Dit was het vierkant tusschen Zadelstraat en Haverstraat en tusschen Springweg en Oudegracht, een verschrikkelijke buurt vol armlastigen, voor wie in die dagen nog geen spoor van ziekenverzorging bestond. Men vond er de Botersteeg, de Stroosteeg, de Galekopsteeg en de Reet in de muur, bevolkt met prostituées, souteneurs, misdadigers en andere door de maatschappij uitgestootenen. Vele ongelukkigen, die „dokter Kees” daar behandelde, stamden volstrekt niet uit de lagere klassen der maatschappij, maar waren integendeel verlopen telgen uit adellijke geslachten, zoons of dochters uit intellectueele kringen. Hier is de jonge dokter zich van het gemis aan psychiatrische en neurologische kennis bewust geworden.

In October 1879 legde hij het artsexamen af. Een week daarna werd hij assistent in het Stedelijk Ziekenhuis aan de Zuidwal te 's Gravenhage op een jaarlijksch tractement van f 300 met vrije kost en inwoning.

Zijn werk als chirurg aldaar heeft hem niet ten volle bevredigd, hij wilde onderzoekingsarbeid en verlangde in Utrecht onder Engelmann of Talma te werken. Toen hij aan beide hoogleeraren hierover schreef, kreeg hij het aanbod te Utrecht lector in de psychiatrie te worden. Hiervoor deinsde hij terug, daar hij van psychiatrie niets afwist en weinig lust gevoelde dagelijks met

krankzinnigen om te gaan; liever wilde hij zenuwpatiënten behandelen. Kort hierop zocht Prof. Talma, hoogleeraar in de interne geneeskunde, een assistent en werd Winkler, ofschoon hij niet solliciteerde, tot zijn poliklinisch assistent benoemd op een tractement van f 500 's jaars. Zoo keerde hij na een afwezigheid van twee jaar weer naar Utrecht terug.

Winkler heeft niet als assistent onder Prof. Talma mogen werken, hij vond bij zijn komst diens plaats ingenomen door Prof. C. A. Pekelharing, tot wien hij zich onmiddellijk voelde agetrokken.

Buiten het laboratorium had hij een levendig wetenschappelijk verkeer met verschillende talentvolle artsen, allen lid van het „Maandagavondgezelschap”, dat geregeld maandelijks in de veeartsenijschool vergaderde, waar men elkander de resultaten van het werk meedeelde. Een soortgelijk gezelschap was toen het „Woensdagavondgezelschap”, waarvan alle deftige Utrechtenaren lid waren, die zich op eenigerlei wijze met wetenschap bezig hielden. Voor ontspanning hadden de artsen het gezelschap „de Spin” bij Moeke Riegers in de Voorstraat. Hier was het dat Van 't Hof, destijds leeraar aan de veeartsenijschool, vertelde van het asymmetrisch koolstofatoom en van zijn later zoo beroemd geworden onderzoekingen op het gebied der stereochemie. Voor meer klinische en wetenschappelijke doeleinden was er nog het gezelschap „Matthias van Geuns”, waar de nieuwste onderzoekingen werden besproken.

In verband met zijn neurologisch werk ging Winkler in 1882 naar Weenen, waar hij tot inzicht kwam, dat ook de psychiatrie wel van physiologisch en neurologisch standpunt kon worden onderwezen. Men ried hem te pogen beide in één hand te krijgen en zoo mogelijk beide te doceeren. Na zijn terugkeer besprak hij dit met Donders, dien hij tot een warm verdediger van de vereeniging van neurologisch en psychiatrisch onderwijs wist te maken. Winkler legde nu zijn praktijk als huismedicus neer en begon zich als onbezoldigd geneesheer aan het gesticht in de Lange Nieuwstraat met toegang tot alle patiënten voor zijn nieuwen werkkring voor te bereiden. Op 4 Mei 1885 werd hij tot lector in de psychiatrie benoemd en na een buitenlandsche studiereis ter verrijking van zijn kennis op het gebied der practische psychiatrie opende hij 5 October 1885 zijn lessen als lector in de kerkzaal van het krankzinnigengesticht met een rede, getiteld: „De psychopathologie als hersenpathologie te midden der klinische wetenschappen”. In het gesticht werd een kamer als collegekamer, een ander als laboratorium ingericht.

Dit werk werd onderbroken, doordat de regeering Winkler in 1886 naar Nederlandsch Indië afvaardigde om de oorzaak van de ziekte beri-beri op te sporen. Hij ging tezamen met Prof.

Pekelharing, aan wien Dr C. Eykman, militair arts, als assistent was toegewezen. In Augustus 1887 scheepte men zich voor de terugreis in en kon Winkler zijn werk als lector weer ernstig hervatten.

Daar zijn vader de practijk te Vianen had neergelegd en zich te Utrecht gevestigd, nam de jonge lector toen opnieuw intrek in de ouderlijke woning. Hier leerde hij als vriendin van zijn jongste zuster Catharina Wilhelmina Pelgrim kennen, met wie hij 30 Augustus 1888 in het huwelijk trad. Het jonge paar betrok een woning in de Nachtegaalstraat en beleefde daar de eerste gelukkige huwelijksjaren, die in 1903 door het overlijden van Mevrouw Winkler een einde namen.

Inmiddels had de Utrechtsche faculteit van geneeskunde er bij de regeering op aangedrongen een kliniek voor zenuwziekten op te richten en het lectoraat om te zetten in een professoraat. Voor dit professoraat werd in 1893 een post op de staatsbegroting gebracht, echter niet voor den bouw van een kliniek. Zoolang deze ontbrak, weigerde Winkler het professoraat te aanvaarden. Toen deze kliniek werd beloofd, nam hij het aan, werd 25 April 1893 benoemd en hield 20 September daarop zijn intrede met een rede getiteld: „Over de beteekenis van het onderzoek in psychiatrie voor de geneeskunde.”

Doch de beloofde kliniek kwam niet. Zoowel voor het onderwijs in de neurologie als in de psychiatrie schoot de beschikbare ruimte verre te kort en in Maart 1894 berichtte Winkler aan curatoren, dat als er niets voor het onderwijs in psychiatrie en neurologie zou worden gedaan, hij het zijn plicht zou achten zijn professoraat neer te leggen. Deze nota, door curatoren met een schrijven doorgezonden aan de regeering, had evenmin succes als een dergelijk adres, door Winkler gericht tot de Tweede Kamer en een door de medische faculteit als ook door studenten tot den minister met verzoek om steun, 29 October 1894 nog gevolgd door een adres van de Maatschappij tot bevordering der geneeskunst aan de Tweede Kamer. Op 21 April 1896 vroeg Winkler zijn ontslag, dat eerst 19 Juni 1896 werd verleend.

In de gevangenis te Leeuwarden ging hij nu schedelmetingen van misdadigers nemen, maar al spoedig volgde zijn benoeming tot hoogleeraar in de neurologie en psychiatrie te Amsterdam, waarheen hij in 1896 verhuisde. Wel deed het hem leed Utrecht te verlaten, waar hij een uitgezochten kring van kennissen en vrienden had en gehecht was geraakt aan het eenvoudige laboratorium, dat hij zelf met weinig hulpmiddelen had tot stand gebracht en waar hij vele experimenten had ontworpen. Op 5 October hield hij te Amsterdam een intreerede „Over de doelmatige beweging in de natuur”. Tegelijk met Winkler was Prof. Hector Treub als gynaecoloog te Amsterdam benoemd. De Groene Am-

sterdammer publiceerde toen een teekening, waarop de Amsterdamsche stedemaagd uit een tuil met rozen, die de Utrechtsche haar aanbood, twee rozen plukte, waaruit beider gelaatstrekken herkenbaar waren.

Achttien jaar had Winkler te Amsterdam hard gewerkt, toen Prof. Heilbronner te Utrecht overleed en hij gepolst werd diens opvolger te worden. Hij verzocht hierop bedenktijd, totdat hij de door Heilbronner nieuw gebouwde neurologisch-psychiatrische kliniek in oogenschouw zou hebben genomen. Deze bleek hem een voortreffelijk ingericht instituut, dat zijn vurigste wenschen overtrof. Het denkbeeld nu een eigen kliniek te hebben voor psychiatrie en neurologie, en dan nog wel een der beste van Europa, deed hem den sprong wagen. Toch viel het afscheid van Amsterdam, waar hij den besten tijd van zijn leven was geweest en zijn levenswerk voor een groot deel had verricht, hem uiterst zwaar.

Zoo deed Winkler dan op 8 Februari 1915 voor de tweede maal zijn intrede als hoogleeraar te Utrecht met een rede getiteld: „De verhouding der psychologie tot de physiologie van het zenuwstelsel”.

Nog nauwelijks drie jaar was Winkler aldus werkzaam, toen hij op 20 September 1918 wegens zijn vijfentwintigjarig professoraat werd gehuldigd. Het werd een zeldzaam schoone dag, al riep een toon van weemoed hem toe: „Het is geweest” en hij zich volkomen bewust was, dat op zijn levensweg geen nieuwe horizon zich meer zou openen.

In 1925 bereikte Prof. Winkler den zeventigjarigen leeftijd en nam hij op 20 Juli officieel van zijn collega's en leerlingen afscheid met een rede: „Over de toekomst der psychiatrie”. Veertig jaar tevoren had hij een plaats voor de psychiatrie te midden van de klinische wetenschappen gevraagd.

Het emeritaat bracht slechts weinig verandering in zijn leefwijze. Hij bleef doorwerken in de werkkamer der kliniek, welke zijn opvolger, Prof. Dr L. Bouman, tot zijn beschikking stelde. Ook zijn tweede echtgenoot, Mevrouw M. E. C. Winkler-Junius, die zich reeds eenige jaren met de studie der pathologische neuroglia had bezig gehouden, kreeg toestemming in het laboratorium te blijven werken.

Winkler's tachtigste verjaardag werd door oudleerlingen en collega's tot een feestdag met overgroote bloemenweelde en vele hartelijke toespraken gemaakt. Ook stelde men den jubilaris in de gelegenheid een reis naar het hooggebergte te maken. Wat deze hierbij het hoogste aansloeg, was dat zijn bijna eenig overgebleven vriend Steven Birnie hem daarop vergezelde.

Tot den einde toe in het laboratorium werkzaam, is Prof. Winkler, 86 jaar oud, op 5 Mei 1941 te Utrecht overleden.

C. C. v. d. G.

NIET IN 1875, MAAR IN 1879 WERD DE KERK VAN ST. PETRUS BANDEN TE RIJSENBURG VERBOUWD.

(Ambtelijke halsstarrigheid overwonnen door juridische spitsvondigheid.)

In een bijdrage in het jaarboekje van Oud-Utrecht van 1952 over „het ontstaan en wedervaren van kerk en parochie Rijsenburg” vermeldde ik op pag. 139, dat de eerste verbouwing plaats vond in 1875. Ik baseerde dit o.a. op de correspondentie, gevoerd tussen B. en W. van Rijsenburg en Gedeputeerde Staten, 9 Mrt t/m 7 Julij 1875.

In het schrijven van 7 Julij 1875 werden B. en W. van Rijsenburg uitgenodigd te verschijnen in een vergadering van 14 Julij 1875. „Dan zal verslag worden uitgebracht inzake van: het beroep, ingesteld door het R.K. kerkbestuur van Rijsenburg, tegen weigering „van Ged. Staten van Utr. om de vergrooting van het kerkgebouw „aldaar toe te staan.”

Daar de kerkverbouwing in feite plaats gehad heeft, was ik in de veronderstelling, dat op deze vergadering toestemming was verleend, zodat ik de verbouw dateerde op 1875. Latere informatie op de Provinciale Griffie te Utrecht naar de tekst der notulen van die vergadering van 14 Julij 1875 bracht tot mijn verbazing de volgende reeks beschikkingen aan het licht:

9 Julij 1874, no. 26: door tussenkomst van het gemeentebestuur van Rijsenburg (aan het kerkbestuur) medegedeeld, dat de Minister van Binnenlandse Zaken een afwijzende zienswijze heeft.

25 Mrt. 1875, no. 28: afwijzend K.B.

18 Nov. 1875, no. 16 en 25 Nov. 1875, no. 10: afwijzende beschikking van Gedep. Staten.

24 Mei 1876, no. 60: afwijzend K.B.

7 Juni 1877, no. 16: afwijzend K.B.

2 Mei 1878, no. 14: afwijzende beschikking van Gedep. Staten.

3 Oct. 1878, no. 2: afwijzend K.B.

Op 3 October 1878 was er dus nog niets verbouwd en was men nog even ver als op 9 Julij 1874. Hier speurde ik ambtelijke tegenwerking. Onderzoekingen in het Gemeente Archief bevestigden dit ten volle. Het Provinciaal Bestuur bleef star op het standpunt staan, dat de begrafeniswet van 10 April 1869 het bouwen binnen de 50 m van een begraafplaats niet toestond.

En of er nu al geargumenteed werd, dat er op deze begraafplaats sinds 10 jaar niet meer begraven was (request 18 Febr. 1875), dat men ten overvloede dit deel geroyeerd had en „ontdaan van overblijfselen van lijken en kisten” en dat men dit deel van de begraafplaats afzonderlijk afgerasterd had (request 8 Jan. 1878); of men al rap-

porten overlegde van de Inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht (request 8 Jan. 1878), het hielp allemaal niets. Met dezelfde regelmaat volgden de afwijzende besluiten en beschikkingen elkaar op.

Dan, na het afwijzend K.B. van 3 Oct. 1878 gaat het R.K. Kerkbestuur te Rijsenburg een andere weg bewandelen. Vroeg het eerst om toestemming, nu gaat het informeren wat er zal gebeuren, als men toch tot verbouw overgaat. Op 29 Oct. 1878 informeert de burgemeester van Rijsenburg, baron Van Heemstra, bij de Minister van Binnenlandsche Zaken wat, naar aanleiding van bovengenoemd K.B., de gevoelens van Zijne Exc. zijn, nl. „of het kerkbestuur de vrijheid heeft de kerk te vergrooten, hoedanig de burgemeester in deze moet handelen en of Heeren Gedeputeerde Staten bij magte zijn de vergrooting te beletten”.¹⁾ In het antwoord van de Minister, dd. 4 Nov. 1878 lezen we, na een nadere uitleg van het bedoelde K.B.: „Eene wetsbepaling dus, welke het administratief gezag bevoegd verklaart dergelijk bouwen te beletten, bestaat niet.” Na gewezen te hebben op de artt. 23, 41 no. 9 en 43 no. 5 van meer genoemde wet, vervolgt de Minister: „De burgemeester, hulpofficier van justitie ingevolge art. 32 van het Wetb. v. Strafvordering, kan wegens hetgeen ter handhaving der strafwet des gevorderd door hem behoort te worden verrigt, instructiën vragen aan den heer Officier van Justitie.....”

„..... De beoordeeling, zoowel feitelijk als regtskundig, in hoever misdrijf mogt zijn gepleegd, staat uitsluitend ter kennisneming van de regterlijke magt”.²⁾

Eindelijk, op 17 Dec. 1878, deelt de burgemeester van Rijsenburg dan aan de Officier van Justitie te Utrecht mede, conform hetgeen de Min. v. B.Z. hem dd. 4 Nov. 1878 geschreven heeft — „..... dat het R.C. Kerkbestuur een aanvang heeft genomen met het bouwen op de niet gesloten begraafplaats en verzoek ik beleefdelijk van UEd. Gestr. te mogen vernemen, hoedanig ik in deze moet handelen.”³⁾

Waarop prompt, reeds de volgende dag, het antwoord komt van de Officier van Justitie met de verbluffende oplossing:

„..... dat bij art. 16 ad 3 der wet van 10 April 1869 (St.bl. No. 65) alleen strafbaar is gesteld het oprigten van gebouwen en het graven van putten binnen 50 meters van een begraafplaats zonder verlof van Gedeputeerde Staten, en niet het oprigten van een gebouw op eene begraafplaats zonder zoodanig verlof.

„Ter zake van dat feit behoeft mitsdien geen proces-verbaal te worden opgemaakt.”⁴⁾

Na ruim vier jaar worstelen met de ambtelijke molen, werd hier door een jurist het taaie beroep op een bepaalde wet uiteengeslagen met een letterlijke interpretatie van juridische huize.

De verbouwing vindt dan onbelemmerd plaats door architect Hezemans uit 's Hertogenbosch. In October 1879 wordt het nieuwe gedeelte ingewijd en in gebruik genomen. Voorts blijkt, dat op 12 Juli 1881 de kerk geconsacreerd werd door Monseigneur A. Schaepman. De Vicaris-Generaal W. Smidt deed de Hoogdienst. De familie van Rijckevorsel was door een paar leden vertegenwoordigd. Als we dit vergelijken met de luisterlijke feesten van 1810 dan is dit een sobere plechtigheid geweest.

¹⁾ Gem. Archief Rijsenburg, Agenda 1878 (A—J), B 129. ²⁾ Id., B 131.
³⁾ Id. B. 144. ⁴⁾ Id. B 145.

WIM HARZING.

DE STICHTS-GOOISE GRENSPALEN.

De goede meester Pluim vertelt in zijn boek „Uit de geschiedenis van Baarn“, dat hij in 1923 in een ingezonden stuk de aandacht vestigde op de verwaarloosde toestand van de Stichts—Gooise grens, en dat, als gevolg daarvan, in 1925 de tien grenspalen van het nieuwe model werden geplaatst en verschillende oude werden hersteld.

Nu zijn weer enkele oude „leeuwen“ palen aan het vandalisme of de tand des tijds ten prooi gevallen: de nrs 5, 21, 22 en 25 behoeven dringend herstel, en verdere verwaarlozing zou maar hogere kosten veroorzaken, want nr. 25 bijv. dreigt spoorloos in een sloot te verdwijnen.

Misschien zijn er in 1925 enkele nieuwe palen in reserve gehouden; deze zouden dan allereerst gebruikt moeten worden om de verdwenen nrs. 24 en 54 te vervangen, aan beide einden van de Rascheiding Hilversum—Loosdrecht, die reeds van 1343 dateert. Nr. 24, aan het Tienhovense Kanaal, werd in 1422 en 1472 Melis van Zijlen-paal genoemd naar een Loosdrechtse boer.

Nu wil het toeval dat er drie overvloedige korte stenen palen aan de Hollandse Rading ± 1711 bij de plaatsing van de „leeuwen“ palen over het hoofd zijn gezien n.l. één met nr. 19 tegenover de Oosterspoorbaan, één met nr. 20, 350 meter ten Oosten van de nieuwe paal 20, en één met nr. 20b 220 meter ten Westen van deze paal.

Misschien zouden deze drie korte palen ter besparing van kosten, al dan niet tijdelijk, de nummers 5, 21 en 22 kunnen vervangen, als deze niet meer te herstellen zijn, of anders drie der tussen nr. 25 en de Kromme Rade (bij het Zuider-eind van 's-Graveland) ontbrekende nummers, en dat zijn er talrijke, bijv. de nrs. 26, 28, 30, 33, aan de Raa bij Nieuw-Loosdrecht.

Wellicht vinden enkele van de lezers in het prachtige voorjaarsweer aanleiding deze grens eens te gaan bekijken: een wandeling van Tienhoven langs het Kanaal tot de Ruigkade, de grens van Westbroek, en vandaar over de primitieve brug, en langs de Raa naar Loosdrecht zal een onvergetelijke indruk nalaten en men verzuime dan vooral niet de bepalingssborden van de Eendenkooi aan het Kanaal, en het Museum Sijpesteyn aandachtig te bestuderen.

Ondergetekende zal belangstellenden volgaarne verdere gegevens voor een denkwaardige tocht verstrekken.

M. RAVEN

Van 't Hoff paviljoen
Den Dolder

HET DOMKAPITTEL EN DE VISRECHTEN OP HET NAARDERMEER

Op 21 April was het (met verwaarlozing van de kalendercorrecties) precies duizend jaar geleden, dat de Duitse koning Otto I aan de Domkerk het recht op de opbrengst van de visserij op het Naardermeer, toen Uteromerus of Uitermeer genoemd, schonk; en wel op de volle opbrengst van de visserij met een tragel, d.i. een zegen of sleepnet, en op de halve opbrengst van de overige visserij.

Men krijgt de indruk dat de kapittels uit het gebruiksrecht van het water ook hun recht van eigendom van het meer zelf afleidden. Op onbekende wijze kwam hierbij ook het recht van vogelarij en zwanendrift.

In 1623 werd de visserij het laatst verpacht; de kapittels verkochten toen voor f 28.000— aan een combinatie, waarin Godard van Reede, heer van Nederhorst, de grote drijfkracht was, al hun rechten, zodat de weg vrij was voor de droogmaking van de Naardermeerpolder 1627-1629, die echter door kwelwater een gehele mislukking werd.

Maar al in 1613 kocht Van Reede een gedeelte van het meer en toen kwam ook een grensregeling tot stand tussen de gemeente Naarden en de kapittels, die steunde op de grensregeling van 1396 tussen Naarden en Muiderberg, en die de grondslag legde voor de tegenwoordige gemeentegrens dwars door het meer.

Een aardige bijzonderheid is dat de vereenzelviging van Uitermeer en Naardermeer, die steunt op de geleidelijke overgang van het eerste in het laatste door verlanding aan de Westzijde en afslag aan de Oostzijde, zodat er volkomen continuïteit en dus ook idantiteit mag worden aangenomen, en die ook door mej. dr Maris in haar historische bijdragen tot Van Zuideren Bakker's boek over het Naardermeer wordt geponeerd, door vele historici niet wordt onderschreven.

Trouwens de aanspraak, die Naarden maakte op de nieuwe Oostelijke helft van het meer, impliceert ook dat men deze helft niet als Uitermeer wilde beschouwen. Dit is een vraagstuk waar men eindeloos over redeneren kan, evenals over de raamsafscheiding van het Uitermeer.

Het dorp (in 1613 afgebroken) en het fort zullen naar het meer genoemd zijn, en dit, in tegenstelling tot het Overmeer (nu Horstermeerpolder) zal zo genoemd zijn naar de ligging, meer stroomopwaarts (over = opper) en stroomafwaarts (uiter = lager) ten opzichte van de Vecht.

Later ontstond ook een dorp Overmeer, en toen begreep men de oude namen niet meer, zodat op een kaart van 1575 de Horstermeer verschijnt als „Overmeersemeer“!

M. RAVEN

CONTRIBUTIEBETALING

De herinneringen voor contributiebetaling zijn thans alle verloren. Na 8 Juni zal tot inning per kwitantie worden overgegaan, waardoor de contributie verhoogd wordt met f 0,25 inningskosten.

De postrekening ten name van de „Penningmeester van Oud-Utrecht“ te Utrecht draagt het nummer 575520.

Aan degenen, die hun contributie reeds overmaakten op postrekening 18328 ten name van de vorige penningmeester, Jhr. Dr. M. R. Radermacher Schorer, en die toch een herinnering ontvingen, bied ik gaarne mijn verontschuldiging aan; de Heer Schorer was wegens ongesteldheid nog niet in de gelegenheid mij de door hem ontvangen contributies over te dragen.

J. F. H. BOSCH,
h.t. penningmeester

KLEINE MEDEDELINGEN

„De drie meelzakken”. In het vorige nummer herinnerden wij er aan, dat de gevelsteen „De drie meelzakken” bij de verbouwing van een winkel aan de Be-muurde Weerd geruisloos verdwenen is. Van de zijde van het Utrechts Monu-mentenfonds maakt men ons er op at-tent, dat deze gevelsteen, hoewel voor-komende op de monumentenlijst, geen steen was! Toen de gevelsteen bij de verbouwing van het huis vrij kwam, bleek het slechts een beschilderde meta-len plaat te zijn! De „gevelsteen” was echter zo goed nagebootst, dat niemand ooit aan de echtheid twijfelde. Het is niet bekend wie indertijd „De drie meel-zakken” heeft laten aanbrengen. Met de verdwijning is dus niets verloren.

„De Seile Maaker”. Op 1 Februari van dit jaar heeft de zeilmakerij en touwhan-del Lammerts van Bueren op de Neude haar honderdjarig bestaan gevierd. Deze firma is sedert 1860 gevestigd in het pand hoek Schoutenstraat, het huis met de gevelsteen

’t Glindt
Anno 1747

Het gelijkvloerse gedeelte van dit huis is echter van oudere datum, namelijk van 1645. Dat bewijzen ook de kelder-ruimten; in één ervan bevindt zich nog een waterput ter diepte van zeventien meter.

De firma Lammerts van Bueren heeft haar eeuwfeest gevierd op een wijze, die navolging verdient. In een kleine folder met aardige illustraties zijn enkele ge-gevens over het honderd jaar oude be-drijf verwerkt. In de étalages werden tijdens de feestdagen wat prenten en an-dere historische herinneringen tentoon-gesteld. Zeer aantrekkelijk is het bij deze gelegenheid aangebrachte uithang-

bord, waarop Jan Luykens vers „De Seile Maaker” geschilderd is.

Wie op de Neude komt, doet goed om eens op dit pand te letten, ook op het interieur.

Annastraat. Op dit moment wordt de Minrebroederstraat van een nieuw weg-dek voorzien. Nu de straat de laatste jaren meer in de verkeersroute is komen liggen, zullen ook de „stoepjes” ver-dwijnen en wordt de straat verrijkt met trottoirs.

De vraag rijst of dit nu werkelijk niet anders kon. De asfaltering... nu ja, de meeste mensen hebben de straat niet an-ders gekend dan met een gesloten weg-dek, want de Minrebroederstraat was daarmee in het begin van deze eeuw al voorzien. Maar het verdwijnen van de stoepjes aan beide zijden, was dat niet te voorkomen?

Wij zullen er wel in berusten. Maar een permanente ergernis blijft voor ons de „verbetering” van de Annastraat. Dit straatje, dat tussen zijn gemoderni-seerde zusters Oudkerkhof en Minre-broederstraat nog onaangetast was ge-bleven, is nu „normaal” bestraat. De „kinderhoofdjes” zijn verdwenen. Dat is jammer maar bepaald dwaas moeten we het noemen, dat in de Annastraat trot-toirs zijn aangebracht.

Wie bedenkt zulke gekke dingen toch? Een trottoir is in dit weinig bevolkte en door het verkeer amper gebruikte straatje overbodig. In tientallen straten van de oudere buitenwijken, ook als er tamelijk druk verkeer is, ontbreken de trottoirs zeer ten ongerieve van spelen-de kinderen. En hier, waar een trottoir het ouderwetse aanzicht van de straat bederft, moet het met alle geweld wor-den aangelegd! Waarom toch deze klei-

ne schendingen van het historisch stadsbeeld?

Volmolen gerestaureerd. Wederom een goed bericht uit Amersfoort: de Volmolen naast de Koppelpoort is gerestaureerd. Voorheen was hier een weverij, daarna is het gebouw voor allerlei doeleinden gebruikt; thans zal de Volmolen op de begane grond een handweverij „t Kapelhuys” gaan herbergen. Het woongedeelte en de zolderwerkplaats wordt verhuurd aan een beeldend kunstenaar.

Het gebouw is in 18e eeuwse trant hersteld. Nieuw aangebrachte vensterluiken geven de Volmolen een aardig aanzien.

Vroeger werd in de Volmolen lakenvoering onder toevoeging van vollersaarde (een kneedbare kleisoort) geperst tot lakenvilt. Het gebouw dateert van omstreeks 1643. De voorgevel van de Volmolen beslaat vier bogen van de walgerij (de tweede ommuring van Amersfoort, welke in 1450 gereed kwam).

In ere hersteld. De luidkamer van de oude gemeentetoren te Vleuten, die sedert 1947 verhuurd is als autostalling, zal met ingang van 1 Januari 1954 haar oude bestemming weer terugkrijgen.

Kaart van Amersfoort. De Vereniging voor Vreemdelingenverkeer te Amersfoort geeft een afdruk uit van de 17e eeuwse plattegrond van Amersfoort, vervaardigd door Blaeu. Mogelijk zijn er leden, die deze kaart graag willen bezitten. Zij is voor f 0.25 verkrijgbaar op het bureau van V.V.V. te Amersfoort.

Molenherstel te Montfoort. De vervallen korenmolen op de stadswal te Montfoort wordt gerestaureerd. De stadswal zelf behoeft ook dringend herstel. In de nabijheid van de molen is de muur voor

een groot deel afgebrokkeld. Wanneer hier niet tijdig wordt ingegrepen, zal het restant van Montfoorts vestingmuur binnen afzienbare tijd verdwenen zijn.

Het kerkje van Jutphaas. In het dorp Jutphaas heeft tot in het begin van de vorige eeuw een middeleeuwse kerk gestaan en wel op het Kerkplein, waar thans nog het — zeer bezienswaardige! — kerkhof ligt.

Deze kerk is in 1819 vervangen door het kerkgebouw, dat in de kom van het dorp staat. Hoewel dat kerkje zeer eenvoudig van vorm is en weinig pretenties heeft, loont het toch de moeite er eens een kijkje te nemen, vooral nu onder leiding van de plaatselijke predikant, ds J. de Jager, de eikenhouten preekstoel die nog uit de vorige kerk afkomstig is, van de verflaag werd ontdaan.

Er staat ook een kabinetorgel in Lodewijk XV-stijl in de kerk en er zijn nog wat kleine attributen uit vroeger eeuwen aanwezig.

Het sluisje te Jutphaas. Zoals de bezoekers van de jaarvergadering uit het jaarverslag 1952 hebben vernomen, heeft het bestuur van „Oud-Utrecht” bij Gedupeerde Staten van Utrecht geprotesteerd tegen het raadsbesluit van Jutphaas om het sluisje op de hoek van de Dorpsstraat te dempen.

In de brief aan G.S. betoogt het bestuur, dat de instandhouding van het sluisje gezien moet worden als een bijdrage om het eigen historisch karakter van het oude dorp Jutphaas te bewaren. Er is reeds veel karakteristieks verdwenen in Jutphaas, zodat het alleszins te betreuren valt, dat nog meer herinneringen aan het verleden verdwijnen. Bovendien is het sluisje een onderdeel van een vroegere waterloop in de provincie, welke door het raadsbesluit met algehele ondergang wordt bedreigd.

Godsdienstig Utrecht. De heer J. Veenstra, evangelist te Utrecht-Noord, schreef in „Woord en Dienst”, orgaan voor ambtsdragers in de Ned. Herv. Kerk, 31 Jan. 1953, het volgende over de godsdienstigheid van Utrecht:

„Het is bekend dat, toen een kerkelijk hoogleraar uit Utrecht een aantal jaren geleden een grote conferentie in Engeland bezocht en hij zich aan de anderen voorstelde, van iemand te horen kreeg: „Zo, dus u komt uit de meest godsdienstige stad van Nederland.”

Toch lijkt het me goed deze prachtige naam voorlopig tussen aanhalingstekens te zetten.

Menigeen hoort de prediking in de kerk maar zeer sporadisch maar „hoort” toch nog wel graag bij de kerk.

Er is bij velen in de oude Domstad een zekere zelfvoldaanheid, een tevredenheid over eigen leven die hier en daar bedenkelijk is.

Marsman is nogal venijnig in zijn critiek op het Sticht als hij spreekt van „een harde en benepen eigenzinnigheid”, een „kleinburgerlijke actualiteit”, en een zich „voornaam sieren” met „het tot op de draad versleten goudbrokaat der middeleeuwen.”

Enkele jaren geleden werd ik op Goede Vrijdagavond geroepen bij een ernstige zieke ergens in Utrecht-Noord. „Of u zo vlug mogelijk wilde komen,” was de vraag.

Een kwartier later zat ik bij een bed waarop een voor mij volkomen onbekend iemand lag. Ik sprak van de liefde van Hem die zich aan het kruis gaf voor een wereld verloren in schuld en zich ook neerboog tot een klein en ziek menskind.

Toen ze echter klanken opving van „zonde” en „genade”, richtte ze zich op en reageerde fel met een: „U moet niet denken dat ik een slecht mens ben.

De koster en de suppoosten van de Domkerk kennen me allemaal.”

Kijk, dat is echt Utrechts. Men beschouwt het vaak als een eer „bij de Dom te horen.”

In de 17e eeuw stond hier in Utrecht de beroemde dominee-dichter Jodocus van Lodenstein. Op het naambordje van de straat achter de Oranjekerk die naar hem is genoemd staat dat hij van 1653—1677 predikant was te Utrecht.

Maakte hij een speciale studie van de psyche van de Utrechtse bevolking? In ieder geval is in een van zijn gedichtenbundeis te lezen:

„Op het eerste haangekraai bekeert
zich Sinte Peter.

Op het hondertste gekraai wordt
Utrecht nog niet beter.”

Maar Utrecht-Noord behoeft zich de opmerking van deze pastor niet aan te trekken want in Lodenstein's dagen stond van deze grote stadswijk met zijn meer dan 13.000 huizen en ruim 60.000 inwoners nog geen steen.”

Station Nieuwersluis gesloten. Uit „De Volkskrant” nemen wij over:

„Een grote strijd wordt op 17 Mei (1953) beslecht, als de deuren van het kleine station van Nieuwersluis voor altijd gesloten worden en de kwestie „Doude van Troostwijk” van de baan zal zijn.

In 1842 begon het. H. J. Doude van Troostwijk was eigenaar van de grond waarop de toenmalige Rhijnspoorwegmaatschappij een station wilde zetten. „Krijg je niet”, zei H. J. van Doude van Troostwijk. Maar H. J. was in de grond van zijn hart verknocht aan Nieuwersluis en deze grond nam een grotere plaats in dan het stukje dat de spoorwegen wilde hebben. Goed, zei hij, jullie kunnen het zo krijgen maar dan moet ook elke trein die hier langs komt, stop-

pen, opdat de mensen gelegenheid krijgen in Nieuwersluis te vertoeven. En in 1842 werd de acte opgemaakt waar in stond: „Nooit of te nimmer mag zonder uitdrukkelijke toestemming van Doude, zijn erven of rechtverkrijgenden, verandering worden gebracht in de bepaling dat alle treinen die Nieuwersluis passeren, daar ook stoppen.”

In 1870 barstte de bom. Er waren toen al heel wat treinen zonder te stoppen voorbij Nieuwersluis, Doude van Troostwijks oude liefde, gereden, maar deze schendingen van de acte leverden nog niet veel bezwaar op. Maar in 1870 werd het te bont.

De eerste H. J. Doude was inmiddels overleden, een andere H. J. Doude begon zich met hand en tand te verzetten tegen de hoogmoedig voorbijrazende treinen. In 1875 liet de spoorwegmaatschappij een bepaalde trein, op voorschrift van de minister, voorbij het stationnetje rijden waar H. J. Doude met getuigen op het perron stond. En toen gingen de processen beginnen. Tenslotte moest de Hoge Raad het hoge woord spreken: de treinen moeten stoppen of anders moet schadevergoeding worden betaald. De Doudes van Troostwijk behielden hun stoppende treinen.

Maar de Doudes zijn de kwaadsten niet. In Juli 1916 besloot weer een andere H. J. Doude van Troostwijk, dat de Staatsspoorwegen voortaan 40 treinen in Nieuwersluis hoefden te laten stoppen. Voor deze genereuze toestemming ontving hij een bedrag van 100.000 gulden. Op Zon- en feestdagen moesten er 32 treinen stoppen.

Maar ook dit werd de spoorwegen te lastig. De modernisering van het baanvak Amsterdam—Utrecht na de tweede wereldoorlog kon geen 40 respectievelijk 32 stoppende treinen meer in haar schema dulden en voor de tweede maal

moest het hart van een H. J. Doude bloeden. Er konden geen treinen meer stoppen in het geliefde Nieuwersluis. Maar met de hand aan de acte werd voor de tweede maal een doekje voor het bloeden verkregen. Weer betaalde de Staat 100.000 gulden aan de nazaten van de eerste Doude, die zo van Nieuwersluis hield.”

De sluiting heeft inmiddels plaats gehad in het bijzijn van verschillende leden der familie Doude van Troostwijk. Of de deuren van het station „voor altijd” gesloten zullen blijven, zoals „De Volkskrant” vaststelt, is niet zo zeker. Bij het stoppen van de laatste trein, heeft men van de zijde der Ned. Spoorwegen nog gezinspeeld op een mogelijke uitbreiding van Loenen naar de kant van het station, die wel eens zou kunnen leiden tot het vestigen van een stopplaats te Nieuwersluis.

De Haven verbeterd. Te IJsselstein is een smal grachtje, dat de naam Haven draagt. De beschoeiing van dit watertje liet veel te wensen over. Daardoor kreeg de straat een verwaarloosd aanzien. Na een langdurige restauratie van de walkanten, kan IJsselstein weer met zijn Haven voor de dag komen. De schilderachtigheid is door de betonnen beschoeiingen allerm minst gestoord. Ook de taluds en de achterzijde van de huizen aan de Voorstraat zijn verbeterd.

De Haven van IJsselstein heeft nooit iets te maken gehad met het laden of lossen van schepen of andere handelsactiviteit. Het is van oorsprong een vluchtplaats voor de boten, die er in tijden van belegering een plaats binnen de wallen konden vinden.

Historische namen behouden. De bebouwde kom van Linschoten is uitgebreid met een terrein, dat voorheen als de Hoge Boomgaard bekend stond. Het

nieuwe dorpsgedeelte moest een naam hebben. Er was een voorstel om van „Strick van Linschotenpark” te spreken. Aangezien de bezittingen van het geslacht Strick van Linschoten eertijds aan de westzijde der gemeente waren gelegen en de uitbreiding zich juist aan de andere zijde bevindt, kon dit voorstel niet voldoende aanhang vinden.

Namen van leden van het Koninklijk Huis te gebruiken, achtte men niet noodzakelijk. Gelukkig aanvaardde de raad van Linschoten op een tweede vergadering het voorstel van B. en W. om de Hoge Boomgaard voortaan „Hoge Werf” te noemen, waardoor een historische naam behouden is.

De kerk te Bunschoten. In Bunschoten en Spakenburg, hoe karakteristiek deze plaatsen ook mogen zijn, valt op historisch gebied vrijwel niets te beleven.

Het enige restant van waarde is de

hervormde kerk te Bunschoten, die vermoedelijk dateert uit het midden van de 15e eeuw. Deze kerk werd in 1709 verminkt omdat men koor en dwarspanden sloopte en zodoende een zaalkerk overhield. Ook aan de forse toren is de schenende hand geslagen.

Er bestaan nu plannen om de kerk te restaureren, in zoverre dat het interieur een vernieuwing ondergaat. Reeds biedt het inwendige al een beter aanzien, nu men nieuwe eiken banken heeft laten aanbrengen. De pleisterlaag zal ook verdwijnen, terwijl het raam in de westgevel van de kerk, dat dichtgemetseld was, weer wordt geopend.

De toren zal weldra in de steigers komen. Ook hij wordt van het pleisterwerk en van andere ontsieringen ontdaan. De overeenkomst met de toren te Laren in het Gooi — die ook afgeschuinde hoeken heeft — zal dan te duidelijker spreken.

de J.

